

ADRIAEN BROUWER

Meester van emoties

INLEIDING

*‘Den smaeck van Brouwers Const, die Brouwers heeft ghebrouwen,
Die sal de wereltd noch ghewis al lanck onthouwen’*

Met deze verzen vat kunstenaarsbiograaf Cornelis de Bie (1627-ca. 1715) een rijm aan, gewijd aan Adriaen Brouwer. Het is een illustratie van de vroege waardering voor Brouwer en het bijzondere karakter van zijn kunst, waardoor de wereld zich hem, volgens De Bie, nog lang zal herinneren.

Een meester in het beeld brengen van emoties en hun expressie. Geniaal in het vastleggen van het juiste moment. Een vlijmscherpe observator van het fenomeen mens en een virtuoze schilder. Een kunstenaar die wedijverde met Rubens in het schilderen van landschappen en die de thematiek van Pieter Bruegel radicaal bij de tijd bracht. Een schilder van wereldformaat, die tradities uit Noord en Zuid tot een synthese bracht. De inspirator van veel genreschilderkunst in Noord én Zuid. Als we u na deze omschrijvingen zouden vragen over welke Vlaamse schilder we het hebben, zou het vermoedelijk niet de naam ‘Adriaen Brouwer’ zijn die het eerste in u opkomt. Toch gaat het over hem. Brouwer is, deels zoals Pieter Bruegel, het slachtoffer van een eenzijdige beeldvorming en van de kwalijke neiging om leven en werk van kunstenaars op een hoopje te gooien. Wie dat doet, maakt van Brouwer een bohémien avant la lettre, een marginale kunstenaar die leefde zoals de mensen die hij schilderde: op café, drinkend, rokend, schulden makend... Dat is niet meteen bevorderlijk voor een ernstige appreciatie van zijn werk.

Adriaen Brouwer-Meester van emoties maakt komaf met deze eenzijdigheid. De tentoonstelling geeft Brouwer opnieuw de plaats die hij verdient: bij de allergrootsten. Het is geen toeval dat zowel Rembrandt als Rubens zeer geïnteresseerd waren in wat Brouwer maakte en dat beide grootmeesters intens werk van hem verzamelden. Net zoals het geen toeval is dat de schilderijen en tekeningen van Brouwer in de grootste en befaamdste musea van Europa en Amerika te bewonderen zijn. De tentoonstelling in Brouwers geboortestad Oudenaarde – die werd voorafgegaan door grondig kunstwetenschappelijk onderzoek – is bovendien een wereldprimeur: nooit eerder werden zoveel authentieke Brouwers met een zo grote variatie aan thema’s bij elkaar gebracht. Men zou dit evenement dan ook ‘de herontdekking van een meester’ kunnen noemen. In dit OKV-themanummer vatten we de belangrijkste facetten samen en tonen we u ook alle Brouwers die in Oudenaarde te zien zijn, naast relevant werk van tijdgenoten.

ADRIAEN BROUWER MEESTER VAN EMOTIES

02 Sporen uit een leven.
De biografie van Adriaen Brouwer	22 Groots in het kleine
08 Een kunstenaar van Noord en Zuid.
De kracht van mobiliteit	37 Adriaen Brouwer: het oeuvre
	40 Praktisch

SPOREN UIT EEN LEVEN

De biografie van Adriaen Brouwer

Een bohémien avant la lettre. Een liederlijke figuur die zich in kroegen overgaf aan de geneugten van alcohol en tabak, net zoals zijn personages, en die een tijd in het Antwerpse Zuidkasteel gevangen zat. Een halve nomade. Een man die meer dan eens in slechte financiële papieren verkeerde en geholpen moest worden... Zo wordt Adriaen Brouwer afgeschilderd door enkele vroege kunstenaarsbiografen uit de zeventiende en vroege achttiende eeuw: Cornelis de Bie, Joachim van Sandrart, Roger de Piles, Arnold Houbraken. Ook in de negentiende en twintigste eeuw blijft die beeldvorming krachtig. Dat van die financiële problemen en van een verblijf in de Antwerpse gevangenis, klopt alvast. Maar wat is er aan van de rest van de beeldvorming? En wat weten we nog meer? De tentoonstelling *Adriaen Brouwer-Meester van emoties* en het bijbehorende (archief)onderzoek in Oudenaarde, Gouda, Amsterdam, Haarlem en Antwerpen leverden alvast enkele nieuwe inzichten op. Meteen zijn in de vorige zin ook alle plaatsen genoemd waarvan we zeker weten dat Brouwer er verbleef.

VAN OUDENAARDE NAAR GOUDA Zo is er nu de bijna-zekerheid dat Adriaen Brouwer tussen 1603 en 1605 in Pamele (Oudenaarde) is geboren als zoon van Adriaen de Brauwere en Maria de Sutter. Het beroep van vader De Brauwere kennen we niet met zekerheid, maar de man had contacten met prominenten uit de lokale tapijtnijverheid. Hij werkte in dat milieu als tapijtsier of tapijtenmaker, mogelijk als wever of schilder van kartons. Het gezin had minstens zes kinderen, en mogelijk nog meer, aangezien de doopregisters van de Sint-Walburgakerk voor de jaren 1603-1605 niet bewaard zijn gebleven. De geboorte van de jongste dochter in 1613 is meteen het laatste spoor van de familie in Oudenaarde.

Sinds de vijftiende eeuw was Oudenaarde een belangrijk centrum van de tapijtnijverheid, maar rond 1600 heerst er al een tijd een crisissfeer, vooral door de algemene onrust in de Zuidelijke Nederlanden. Ook Adriaen De Brauwere heeft

Anthony van Dyck, *Portret van Adriaen Brouwer*, ca. 1634,
olieverf op paneel, 21,6 x 17,2 cm (incl. lijst: 33,7 x 29 x 4,5 cm)
BOUGHTON HOUSE, THE DUKE OF BUCCLEUCH COLLECTION,
NORTHAMPTONSHIRE, INV. NR. 2008/78

op 23 7 1626
 Adriaen de Brauwere van Gouda...
 luyt geboosnde ghyt) te gouda...
 doe Charles de Sabinski...
 zelven bouw...
 van ghy...
 by is als...
 fol 2/07
 Hoe zoude...
 vbel geboosde ghyt...
 ghyt...
 ghyt...

Vermelding Adriaen de Brauwere in het Kamerboek van Gouda - STREEKARCHIEF MIDDEN-HOLAND, OA GOUDA, NR. 93 (1614-1616), FOL.83

schulden, weten we. Het is enkele steden in het Noorden niet ontgaan dat er in het Zuiden veel talentvolle vakmannen actief zijn in de tapijtnijverheid. Onder meer Gouda werft actief vluchtelingen uit het Zuiden die in de sector werken. Kort na 1613 verhuist het gezin De Brauwere-De Sutter naar Gouda, zoals wel meer burgers uit Oudenaarde en omgeving. Er bleef een akte uit 1614 bewaard waarin Adriaen de Brouwer de toestemming krijgt om zich in Gouda te vestigen, op dat moment een belangrijk economisch centrum voor de tapijtnijverheid. Mogelijk blijft vader De Brauwere actief in de tapijtensector en zijn zoon Adriaen, op dat moment een tiener, komt in Gouda misschien in contact met de Amsterdamse kunsthandelaar en agent Michiel Le Blon (1587-1658), die banden heeft met de stad Gouda.

AMSTERDAM EN HAARLEM We maken een sprong in de tijd. In 1626 ondertekent Adriaen Brouwer als getuige een Amsterdams notarieel document van twee kunsthandelaars. Misschien vinden de archieven en de oude biografen elkaar hier: Arnold Houbraken beschrijft dat Brouwer in Amsterdam inwoonde bij en werkte voor een van de twee heren: Barend Van Someren (1572-1632). Maakt hij schilderijen om Van Somerens winkelvoorraad aan te vullen? Via Van Someren bouwt Brouwer al snel een netwerk uit in de kunstenaarswereld en ontmoet hij in Amsterdam zonder twijfel ook zijn bijna-leeftijdgenoot Rembrandt (1606-1669). Er ontstaat al snel wederzijdse bewondering en in 1635 zal Rembrandt uit de nalatenschap van Van Someren een lot Brouwertekeningen kopen. Uit zijn boedelinventaris van 1656 blijkt dat hij ook zes authentieke schilderijen van Brouwer bezat en een kopie naar Brouwer.

De handtekening van Adriaen Brouwer op 23 juli 1626
 SAA, 5075, 393A, FOL.70

Adriaen de Brauwere van Gouda...
 als getuige...
 23 Julij 1626
 Barend van Someren
 Adriaen van Meuland
 Jan Hendriks
 Adriaen Brouwer

Rembrandt van Rijn, *Zelfportret met arm leunend op een dorpel*, 1639, ets, 206 x 164 mm
 PRENTENKABINET RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM, INV. NR.
 RP-P-1962-10

In hetzelfde jaar 1626 wordt Brouwer in Haarlem, een twintigtal kilometer van Amsterdam vandaan, lid van de rederijderskamer De Wijngaertrancken, opnieuw een omgeving van kunstenaars en mensen uit de kunstambachten. Brouwers motto luidt: 'Ick hoop noch meer'. Hij schrijft zich op een onbekend moment ook in de plaatselijke Sint-Lucasgilde – wat wijst op een permanent verblijf in Haarlem als poorter en een activiteit als zelfstandig meester – en in 1627 wordt hij in een eredicht omschreven als 'den constrijcken en wijtberoemden jongman, Adriaen Brouwer, schilder van Haerlem'. Of en hoe hij contact had met de Haarlemse meester Frans Hals is niet bekend. Ook Hals was tot 1625 lid van De Wijngaertrancken. Dat Brouwer een leerling is van Hals, zoals Houbraken en andere literatuur aangeeft, is momenteel niet hard te maken. Misschien werkte hij in het atelier als gezelschap? Tussentijds besluit: Brouwer verblijft rond 1626 behalve in Amsterdam ook in Haarlem, én het jaar nadien is de twintiger een schilder met naam en faam. We weten dankzij het archiefonderzoek – met name getuigenissen bij dopen – dat ook een broer en een zus van Adriaen in die periode in Haarlem wonen. Begin 1633 treedt Adriaen Brouwer nog op als getuige bij de doop van een nichtje van hem, maar op dat moment heeft hij zich al een tijdje (1631) in Antwerpen gevestigd. Waarschijnlijk reist hij voor de gelegenheid af naar Haarlem.

Anoniem, *Een rederijkerskamer (De Wijngaertrancken?)*,

1659, paneel, 46 x 43,5 cm

FRANS HALS MUSEUM, HAARLEM, INV.NR. OS I-552

ANTWERPEN In het ledenjaar 1631-1632 wordt Adriaen Brouwer meester in het Antwerpse Sint-Lucasgilde en neemt hij ook een leerjongen aan. Dat wijst op vaste plannen om in de Scheldestad te blijven. In 1633 volgt dan Brouwers roemruchte arrestatie, na een bezoek aan Haarlem. Hij wordt een tijdje opgesloten in de Citadel (het Zuidkasteel), waar alleen krijgs- of staatsgevangenen zitten. Waarom Brouwer daar belandt, weten we niet. Misschien wordt hij door het dragen van 'Hollandse' kleren als een spion beschouwd, zoals Houbraken vermeldt? Hij heeft in 1632 en 1633 ook schulden, verklappen de archiefstukken, maar dat is niet de reden van de opsluiting. Die schulden zal hij aflossen met de verkoop van meubelen en schilderijen. Onder meer coryfee Peter Paul Rubens (1577-1640) verwerft voor zijn pri-

Paulus Pontius, naar Anthony van Dyck, *Portret van Peter Paul Rubens*, ca. 1645/46, gravure, h 234 mm x b 156 mm
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, BRUSSEL, INV. NR. S.II 29711

vécollectie maar liefst 17 schilderijen van Brouwer. De twee bewonderen elkaar en wedijveren aan het eind van hun loopbaan in het schilderen van stemmige landschappen.

Brouwer overlijdt in Antwerpen in 1638, ongeveer 34 jaar jong. Over de doodsoorzaak tasten we in het duister, maar Brouwer sterft wel degelijk in armoede: hij wordt begraven in een zogenaamd 'armengraf'. Een maand later wordt hij herbegraven, op initiatief van een aantal collega's en bevriende kunstenaars, onder wie opnieuw Rubens. Zijn laatste rustplaats vindt hij in de toentertijd nieuwe kerk van de karmelieten in Antwerpen, aan de overzijde van Rubens' huis aan de Wapper. Hun kerk en klooster zijn in 1798 gesloopt. Nu staat op die plek het Sint-Jan Berchmanscollege.

Een kunstenaar van Noord en Zuid

DE KRACHT VAN MOBILITEIT

ADRIANVS BRAVWER
GRYLLORVM PICTOR ANTVERPIÆ.

Ant. van Dyck pinxit
S. a. Bolswert sculp.

Cum privilegio.

Schelte Adamsz. Bolswert, naar Anthony van Dyck, *Portret van Adriaen Brouwer*, ca. 1635/55, gravure,

h 242 mm x b 161 mm

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, BRUSSEL, INV. NR. S.IV 3616

Pieter Bruegel de Oude, *Boerenkermis*, ca. 1567
KUNSTHISTORISCHES MUSEUM, WENEN, INV. NR. 1059

Adriaen Brouwer, de Bourgondische *bon vivant*, is een typisch Vlaamse schilder, net zoals Pieter Bruegel: het blijft een hardnekkige beeldvorming, die onder meer door de twintigste-eeuwse auteur Felix Timmermans flink in de verf is gezet. *Adriaen Brouwer-Meester van emoties* corrigeert dat clichébeeld. Meer nog: Brouwers grensoverschrijdende synthese en de afstemming van modes en invloeden uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zijn twee van de belangrijkste kenmerken van zijn vernieuwende kunst.

Brouwer is een kleine vijftien jaar actief geweest als schilder. Dat is een korte carrière, die niettemin op basis van iconografische en stilistische kenmerken in drie periodes kan worden ingedeeld: de vroege periode speelt zich af in Holland (ca. 1624-1630) en wordt gevolgd door twee Antwerpse periodes (ca. 1630-1634 en 1634-1638). Deze indeling is hard te maken, maar tegelijk is ze niet evident. In elk geval: Brouwers levensloop wordt gekenmerkt door een intense mobiliteit tussen Zuid en Noord: van Oudenaarde naar Gouda, van Gouda naar Amsterdam en Haarlem, van Holland naar Antwerpen.

BRUEGEL IN HET NOORDEN Het is een mooie, ironische paradox: de Zuid-Nederlandse Bruegeltraditie waar Brouwer, 'den nieuwen Bruegel', in zijn beginjaren bij aansluit, leert hij ongetwijfeld kennen in de Noordelijke Nederlanden, aangezien hij al als tiener met zijn ouders naar Gouda verhuisde. Wanneer Brouwer in de loop van de jaren 1620 zijn carrière aanvat, zijn er in 'zijn' steden Amsterdam en Haarlem talrijke kunstenaars actief die uit de Zuidelijke Nederlanden migreerden en

David Vinckboons, *Dorpskermis*, ca. 1605,
olieverf op paneel, 52 x 91,5 cm
GEMÄLDEGALERIE, DRESDEN, INV. NR. 937

die volop de dan nog steeds populaire bruegeliaanse beeldtaal hanteren. Bruegel wordt beschouwd als de grondlegger van de genreschilderkunst, met realistisch en spontaan ogende, vaak ook humoristische voorstellingen uit het ogenschijnlijke dagelijks leven. Bij Bruegel spelen in de hoofdrol boeren en buitenlui die hij een eigen persoonlijkheid geeft en die hij duidelijk nauwgezet heeft waargenomen. Bruegel evenaart de natuur, aldus het compliment van zijn vriend Abraham Ortelius. Enkele van die Hollandse 'Bruegelmigranten' zijn David Vinckboons (1576-1631) en de broers Jacob (ca. 1565-1603) en Roelant Savery (1576-1639). Door de schaarste aan authentieke Bruegels is er decennialang een enorme productie van kopieën, varianten en vervalsingen. Handelaars beschikken over een voorraad 'meesters uit het Zuiden' om tegemoet te komen aan de grote vraag.

Brouwer zal Bruegel als eerste evenaren als genreschilder van boerentaferelen. De panelen uit het begin van zijn carrière worden gekenmerkt door een groot aantal figuren die zich in een interieur of in de openlucht bevinden. Er is een rijkelijke aanwezigheid van huisraad en van eet- en drinkgerei, het coloriet is levendig en de kleurencombinaties zijn soms eigenzinnig. De personages leggen zondig gedrag aan de dag, en lijden met name aan drankzucht. De voorstelling van de zeven christelijke hoofdzonden is een oude traditie die we al kennen uit de 15de en 16de eeuw. Ook daar sluit Brouwer zich dus bij aan. En ook hij hanteert daarbij graag humor en maakt van zijn personages echte individuen, met psychologische diepgang. Zoals Bruegel.

Adriaen Brouwer, *Het slachtfeest*, ca. 1625/26,
olieverf op paneel, 34 x 37,3 cm
STAATLICHES MUSEUM, SCHWERIN, INV. NR. G 174

Jacob Savery (en/of atelier), *Sint-Sebastiaanskermis*,
ca. 1598, olieverf op paneel
MAURITSHUIS, DEN HAAG, INV. NR. 156

Adriaen Brouwer, *Feestvierende boeren*, ca. 1624/26, olieverf op paneel, 35 x 53,5 cm
KUNSTHAUS ZÜRICH, INV. NR. R 4

ADRIAEN BROUWER, FEESTVIERENDE BOEREN

In zijn eerste, 'Hollandse periode' schildert Brouwer geanimeerde interieurscènes met een groot aantal figuren, een veelheid aan details en een levendig coloriet. Daar beantwoordt dit paneel met zijn twee tafereelen aan: een jolige bende dronkenlappen zit om een tafel, samen met een vedelaar die hun zangstonde begeleidt, en rechts duwt een vrouw de hand van een gretige drinkebroer weg en schuift intussen de papkom van haar schoot, tot ontsteltenis van het hongerige kind. Rechts achteraan is er, zoals vaak bij Brouwer, een doorkijkje met een figuur die we op de rugzijde zien.

In latere kroeginterieurs zal Brouwer het grote aantal figuren beperken en wordt de compositie evenwichtiger. Een aantal figuren en motieven blijven in die latere herbergscènes terugkomen: de zingende zatlap met opgeheven armen, de vrolijke muzikant, de vrouw die wordt lastiggevallen, de ruggelingsse figuur in het deurgat... Net als het smeulende haardvuur en het stilleven aan de wand.

Excessief en dus zondig gedrag is het onderliggende thema van dit werk, in dit geval door drankzucht, zoals vaker bij Brouwer. Hierdoor sluit dit werk aan bij de 16de-eeuwse beeldtraditie waarin de christelijke hoofdzonden één voor één worden voorgesteld. Brouwer doet dat stevast met bijzonder levendige personages van vlees en bloed, en van laag allooi.

Adriaen Brouwer, *Feestvierende boeren* (detail), ca. 1624/26, olieverf op paneel, 35 x 53,5 cm
KUNSTHAUS ZÜRICH, INV. NR. R 4

VROLIJKE GEZELSCHAPPEN In Haarlem maakt Brouwer kennis met een nieuw genre in de schilderkunst, dat een grote invloed zal hebben op zijn verdere ontwikkeling: het vrolijke gezelschap. De schilderkunst in de rijke Noordelijke Nederlanden vertoont op dat moment een steeds bredere waaier aan specialismen. Belangrijke vroege vertegenwoordigers van het nieuwe genre zijn schilders als Willem Pietersz. Buytewech (1591/92-1624) en Dirck Hals (1591-1656), de broer van Frans. Zij brengen een vrolijke, uitgelaten groep meestal jonge lieden in beeld, van hoge komaf. Ze drinken, roken, musiceren, dragen chique kleren en doorgaans bevinden ze zich binnenshuis. Er lijkt altijd wat spot mee gemoeid te zijn van de kant van de schilder. Onder invloed van dit soort taferelen zal Brouwer het aantal personages beperken, kiest hij voor een meer genuanceerd kleurenpalet en worden z'n composities minder druk en evenwichtiger. Bruegeliaans wordt Brouweriaans. De taferelen blijven zich wel afspelen in herbergachtige interieurs en we zien steevast lui uit de lagere sociale klassen. Deze nieuwe genremix die Brouwer maakt, zorgt voor een revolutie in de beeldtraditie van de boerentaferelen.

Willem Pietersz. Buytewech, *Vrolijk gezelschap*, ca. 1620, olieverf op doek, 65 x 81 cm
 STAATLICHE MUSEEN ZU BERLIN, GEMÄLDEGALERIE, BERLIN, INV. NR. 1983

Adriaen Brouwer, *Rokers in een herberg*, ca. 1627/30,

olieverf op koper, 17,5 x 23 cm

NATIONAL MUSEUM IN WARSAW, WARSCHAU, INV. NR. 103

In het zog hiervan is Brouwer ook een van de eerste schilders die vanaf de jaren 1620 het gebruik van tabak als genotmiddel en als fysieke ervaring in beeld brengt. Moraalridders bekijken het 'rookdrinken' en 'tabakzuigen', zoals het soms wordt genoemd, negatief, met name in combinatie met alcohol. Volgens een gedicht van Constantijn Huygens (1630) hingen beide gewoontes nauw samen:

*Roock-drinckers krijgen dorst van drincken: want die dorst
Komt van haer binnenste te droogen tot een' korst:
Die korst eischt vochticheit en moet van nieuws genatt zijn;
Soo drincken s'haer doornatt tot dat sij drinckens sat zijn:
Die over-vochticheit vereischt weer nieuwen roock.
Soo zyn sij stadigh aen 't gelep of aen 'gesmoock
En dat rad gaet rondom; hoe soumen seggen mogen,
Of droogen s'om 'tgenatt, of natten s'om het droogen?*

Dirck Hals, *Vrolijk gezelschap*, ca. 1628, olievert op paneel, 30,5 x 40,4 cm

KUNSTPALAST, DÜSSELDORF, INV. NR. M 1970-5

Adriaen Brouwer, *Interieur met luitspeler en zingende vrouw*, ca. 1630/32, olieverf op paneel, 37 x 29,2 cm
VICTORIA & ALBERT MUSEUM, LONDEN, INV. NR. CA1.80

Adriaen Brouwer, *Interieur met luitspeler en zingende vrouw* (detail), ca. 1630/32, olieverf op paneel, 37 x 29,2 cm
VICTORIA & ALBERT MUSEUM, LONDEN, INV. NR. CA1.80

ADRIAEN BROUWER, INTERIEUR MET LUITPELER EN ZINGENDE VROUW

Het is een favoriet thema van Brouwer: het schijnbaar onschuldige, gemoedelijke tijdverdrif van eenvoudige lieden. Deze inventie is bijzonder geslaagd, en ingenieus uitgewerkt. Een parmantig ogende luitspeler zit op een stoel, beide voeten stevig op de grond. Met een grimas kijkt hij ons zelfbewust en geamuseerd aan. Hij draagt een zorgvuldig gemodelleerd roze pak. De vrouw zingt vrolijk mee en warmt haar handen aan een vuurpot. De kat die aan een kookpot likt, vervolledigt het gezelschap.

Brouwers meesterschap blijkt hier uit diverse aspecten: de heldere weergave van het interieur met zijn uitgekiende opstelling van figuren en voorwerpen, de perspectiefwerking, sublieme details zoals de lichtreflectie op de kruik, de nog walmende kaars en het stilleven op de plank, de karakterkop van de muzikant die met een verrassende economie aan middelen is weergegeven.

Achteraan op dit paneel staat een merkteken van de Antwerpse paneelmaker Michiel Vriendt, een van Rubens' favoriete leveranciers. Dit bevestigt dat Brouwer het paneel wellicht schilderde toen hij al in Antwerpen woonde. Wat niet belet dat de invloeden van de Hollandse genreschilderkunst duidelijk zichtbaar zijn.

HALS EN REMBRANDT De schaarse biografische gegevens over Brouwer laten niet toe met zekerheid te concluderen dat hij Rembrandt (in Amsterdam) en Frans Hals (in Haarlem) heeft ontmoet, al is de kans meer dan levensgroot. Brouwer bouwt in de twee steden een mooi netwerk uit in het milieu van de (schilder)kunst, waar ook deze twee heren in vertoeven. In elk geval, de levensechtheid en expressiviteit van zijn personages, die in de loop van de jaren toeneemt, lijken te zijn geïnspireerd door de twee Hollandse meesters. De meester van emoties wedijvert met deze reuzen, zoals dat in de kunst lang de traditie is, en staat ook op hun hoogte. Te denken valt dan aan de portretmatige genrestukken van Hals, met wiens werk dat van Brouwer stilistische overeenkomsten vertoont. (Was Brouwer werkzaam in Hals' atelier, mogelijk als gezel? Het lijkt erop.) En er zijn natuurlijk de tronies die Rembrandt, met name in het begin van zijn carrière, in grote hoeveelheden schildert, tekent en etst: expressieve en vaak komische tot karikaturale en groteske koppen.

Rembrandt van Rijn, *Lachend zelfportret met muts*, 1630, ets, 49 x 42 mm

RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM, INV. NR. RP-P-OB-689

Rembrandt van Rijn, *Zelfportret met open mond, alsof schreeuwend*, 1630, ets, 73 x 61 mm

RIJKSMUSEUM, AMSTERDAM, INV. NO. RP-P-OB-280

Frans Hals, *Luitspeler*, ca. 1623

MUSÉE DU LOUVRE, PARIS

Rembrandt van Rijn, *Zelfportret met baret en opengesperde ogen*, 1630, ets, 50 mm x 45 mm
KONINKLIJK BIBLIOTHEEK, BRUSSEL, INV. NR. NHD 69,II, S.II 135

Adriaen Brouwer, *Jongen die een bek trekt*,
olieverf op paneel, 13,7 x 10,5 cm
NATIONAL GALLERY OF ART, WASHINGTON DC, INV. NR. 1994.46.1

Adriaen Brouwer, *Zingende man met bierkan*, ca. 1632/36,
olieverf op paneel, 14,8 x 12,1 cm
KUNSTMUSEUM BAZEL, INV. NR. G 1958.13

Rembrandt gebruikt hiervoor zijn eigen 'smoelwerk' als model, Brouwer doet een beroep op andere karakterkoppen om een waaier aan emoties weer te geven. Enkele van zijn tronies benaderen het portret. Ongetwijfeld wordt hij ook geïnspireerd door wat hij bij de rederijkers ziet, waar hij in elk geval in Haarlem lid van is. Zij voeren vaak kluchten op, met alle (gespeelde) emoties die daarbij horen.

Pieter Bruegel de Oude, *De vlucht naar Egypte*, 1563
COURTAULD GALLERY, LONDEN, INV. NR. P.1978.PG.47

LANDSCHAPPEN Terug naar Bruegel, maar nu naar de landschapsschilder. Zo staat hij in zijn eigen tijd vooral bekend. Ook in dat genre profileert Brouwer zich als een waardige opvolger van de meester en oefent hij een aanzienlijke invloed uit op zijn opvolgers. In veel van Brouwers panelen – al van in het begin van zijn carrière – figureert een landschap op de achtergrond: vanuit een herberginterieur kijken we ernaar door een deur- of venstergat. Later treedt het landschap op de voorgrond en worden de boerenmensen herleid tot ‘decor’.

Net zoals bij Bruegel en andere landschapsschilders baseert Brouwer zich op natuurobservaties en studies ‘naar het leven’, maar bestaande, topografische landschappen laten z’n werken niet zien. Het gaat om een combinatie van verbeelde en echte elementen, met als doel een zo overtuigend mogelijke voorstelling en ervaring van het landschap. Hiervoor vindt Brouwer ook inspiratie in de Noord-Nederlandse beeldtraditie, met name in de Haarlemse landschapsschilderkunst van ‘zijn’ jaren 1620-1630. En opnieuw mogen we zeggen dat het genre op dat moment sterk bepaald wordt door ingeweken Zuid-Nederlandse schilders, met bijvoorbeeld Hans Bol, Esaias van de Velde en ook prentenmaker, schilder en uitgever Pieter de Molijn. (Zie over de band van Brouwer met Rubens als landschapsschilder bladzijde 35).

Adriaen Brouwer, *Duinlandschap*, ca. 1636/38, olieverf op doek, 26 x 36,5 cm (incl. lijst: 49,5 x 60,5 x 6 cm)
AKADEMIE DER BILDENDEN KÜNSTE, WENEN, INV. NR. GG 705

Adriaen Brouwer, *Boerenkwartet* (detail), ca. 1636,
olieverf op paneel, 43 x 57,3 cm
ALTE PINAKOTHEK, MÜNCHEN, INV. NR. 109

Adriaen Brouwer, *De rokers*, ca. 1636,
olieverf op paneel, 46,4 x 36,8 cm
THE METROPOLITAN MUSEUM OF ART, NEW YORK, INV. NR.
32.100.21

NOORD EN ZUID Het is opmerkelijk dat de grote meester van de barok Peter Paul Rubens in zijn collectie veel plaats inruimt voor zowel Bruegel als Brouwer, zijn jongere tijd- en stadsgenoot: Rubens bezit maar liefst twaalf Bruegels en zeventien Brouwers. Bovendien retoucheert hij eigenhandig bruegeliaanse schilderijen 'op de wijze van' Brouwer.

Adriaen Brouwer is in meerdere opzichten inderdaad een nieuwe Bruegel, maar dan wel een Bruegel van zijn eigen tijd, die ook recente invloeden capteert en verwerkt. Dat doet hij in Amsterdam en Haarlem, en later in Antwerpen, niet toevallig de leidinggevende kunstencentra in de toenmalige Nederlanden. Daar bloeien de culturele industrieën volop en zijn er dus voor (jonge) schilders veel mogelijkheden. In die zin is Brouwer niet uniek en zelfs een kind van zijn tijd. Onder meer enkele collega's die hij in zijn werk *De rokers* (zie blz. 30 en 32) voorstelt, zijn ook 'reislustigen'.

Navolger van Marten (I) van Cleve, bijgewerkt door Peter Paul Rubens, *Het Sint-Maartensfeest*, ca. 1630/40, olieverf op paneel, 76 x 106 cm (incl. lijst: 96 x 126 cm) RUBENSHUIS ANTWERPEN, INV. NR. RH.S.219

Het geval-Brouwer bewijst nog maar eens hoe onzinnig het is om aan kunst kunstmatige (lands)grenzen op te leggen, zoals dat in de klassieke kunstgeschiedschrijving en in veel museale opstellingen nog steeds het geval is, onder invloed van de nationalistische negentiende eeuw. Meer nog: we kunnen Brouwer en zijn artistieke betekenis – net als de invloed die hij na zijn vroege dood zal uitoefenen – pas begrijpen dankzij een integrale benadering van zijn ‘leven en werk’. Mobiliteit, ook in tijden van gewapende conflicten zoals die van Brouwer, is een wezenlijk kenmerk van kunst. Ook van de kunst van Brouwer, die een spilfiguur is tussen de kunst van de Spaanse Nederlanden en de Republiek. We mogen hem met recht en reden de belangrijkste genreschilder uit zijn tijd noemen. In Noord en Zuid.

ADRIAEN BROUWER, GOEDE VRIENDEN

Een ongeschoren man met een breed postuur, stevige handen en getaand gezicht – Brouwer beeldt hem halflijfs in profiel af – knielt of zit terwijl hij een hond aait die enthousiast op zijn schoot springt. De man draagt een eenvoudig donker-grijsblauw vest en een rode muts. (Die zien we bij Brouwer vaker.)

Deze aandoenlijke en intieme kameraderiescène speelt zich af in een atmosferisch landschap dat baadt in een warm zomerlicht. Vroeger zag men hierin een duinenlandschap, maar de scène lijkt zich eerder af te spelen op het platteland, met een korenveld op de achtergrond. In elk geval, het resultaat is een subtiel kleurenpalet met vooral blauwtinten, oker in het landschap en rode toetsen.

Deze tronie komt ook elders in het werk van Brouwer voor, en ook in dat van zijn leerling Joos Van Craesbeeck, al oogt de man daar minder sympathiek. Dit man-aait-hondpaneel maakt deel uit van een Belgische privécollectie.

